

УДК 632.1(477.85-21Хотин)«17»

Віктор Сандуляк,
завідувач науково-дослідного відділу
Державного історико-архітектурного заповідника
«Хотинська фортеця»

ХОТИНСЬКА ФОРТЕЦЯ НАПЕРЕДОДНІ ЧЕРГОВОГО ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ МІЖ ОСМАНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЯМИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається Хотинська фортеця, як основний оборонний об'єкт Османської імперії на кордоні з Річчю Посполитою напередодні Російсько-турецької війни 1768-1774 років. Хотинський паша, на той час, був посередником між польськими конфедератами та султаном Високої Порти.

Ключові слова: війна, фортеця Хотин, паша, конфедерати, гайдамаки, Річ Посполита, Висока Порта, Росія.

З трьох питань зовнішньої політики Російської імперії при Петрі I – шведського, польського і турецького, було вирішено лише перше. Два інших перейшли у спадок його наступникам, але тільки імператриця Анна намагалась якось їх розв'язати. Продовжуючи втілення планів Петра вона досягла деяких успіхів у польському питанні, а в турецькому, навіть не дивлячись на деякі успіхи під час російсько-османської війни 1735–1739 років, Росія не просунулася ні на крок вперед. У вересні 1739 року в Белграді (Сербія) між Російською та Османською імперіями було укладено мирний договір, до підписання якого Росію спонукали, по-перше укладений сепаратний мирний договір між Австрією (союзницею Росії в цій війні) та Високою Портою, за яким останній поверталися Сербія і Мала Валахія, по-друге, переговори Швеції з Османською імперією про укладання союзного оборонного договору (Степанков 2003, с. 248-249). Таким чином, ця війна не принесла Росії майже ніякої користі. Амбітні плани щодо встановлення контролю над Чорним морем і захоплення столиці Османської імперії не увінчалися успіхом. Навіть триумфальна перемога фельдмаршала фон Мініха в серпні 1739 року у Ставчанській битві та здобуття ним турецької фортеці Хотин були, так би мовити, «знівельовані» Белградським миром, за яким фортецю росіянами було повернуто Османській імперії.

Повернувшись в Хотин османи застали місто і фортецю поруйнованими та пограбованими (Добржанський, Макар, Масан 2002, с. 120). Ось декілька штрихів, що змальовують стан фортеці, «по взятті города русскими невѣрными, они сорвали свинцовую крышу и мостовую мечети и тогда же изъ презрѣнія разломали... саркофагъ Абди-паши» (ред. Егунов 1868, с. 288), який до речі, був зроблений з мармуру та майстерно оздоблений – «Поставленный на немъ тюрбан визирскій (калеви) был позолочен» (ред. Егунов 1868, с. 288). Якщо говорити про грабунки які здійснили росіяни, то вони торкнулися навіть бібліотек фортеці. В бібліотеці, яка знаходилась «въ одной изъ башень старой цитадели, выше мечети» (ред. Егунов 1868, с. 290) зберігалось «триста тридцать цѣнныхъ книгъ» (ред. Егунов 1868, с. 289), зі спадку страченого (1614) султаном Ахмедом I Нассу-паші, інші «200 томовъ» (ред. Егунов 1868, с. 290), які були передані агою яничар «Эвлия-Гасаномъ» (ред. Егунов 1868, с. 290) зберігались в мечеті аги яничар. Всі ці книги «были похищены русскими и отвезены в Россию, гдѣ они отчасти пропали...» (ред. Егунов 1868, с. 290).

Після повернення до Хотина турки взялися ремонтувати пошкоджене, так у фортеці була відновлена згадана вище мечеть валіде-султан (Позняков, 2023, с. 64, рис. 6) (рис. 1). Також, тоді з'явилися і нові укріплення та інші споруди, про що свідчать чисельні документи османського державного архіву (Туранлі 2004, с. 15).

Наступних, майже тридцять років між Росією і Турцією панувала згода, а Хотинська фортеця стояла на сторожі кордону Порти з Річчю Посполитою. Цей спокій у відношеннях двох імперій можна пояснити тим, що наступниця російської імператриці Анни, Єлизавета усвідомлювала, що на той час основне завдання в інтересах Росії було – значне послаблення Пруссії, що й заставило її прийняти «самое дѣятельное участіе въ борьбѣ съ Фридрихомъ Великимъ» (Баіовъ 1909, с. 108). Тому ні

польським, ні турецьким питаннями вона не займалась. Це випало на долю імператриці Катерини II, яка розуміла які завдання їй потрібно було вирішувати. Що стосується польського питання, то саме *«через настоянія Екатерины, пославшей в Польшу отрядъ войскъ, согласно просьбъ Чарторыйскихъ и другихъ, Станислав Понятковскій, был избранъ польскимъ королемъ в 1764 году (7 сентября)»* (Петровъ 1866, с. 2). Це вартувало Росії всього *«до 1.500,000 р.»* (Петровъ 1866, с. 2). Таким чином Катерина маючи вплив на Понятковського надіялася, що він *«обязанный русскому двору своимъ избраниемъ, всегда будетъ подчиненъ его политикъ»* (Петровъ 1866, с. 2). Проте, боротьба магнатів з королем, інтриги католицького духовенства – чинники, які завжди приводили до внутрішньої політичної нестабільності в Польщі нікуди не поділися. Тому й не дивно, що князі Чарторийські (як родичі та найближчі радники Понятковського), розуміючи, що тільки послаблення дворянства та зміцнення влади короля, було єдиним засобом покласти кінець постійним хвилюванням в країні і які *«готовы были на все для достижения своей цели»* (Петровъ 1866, с. 2), вирішили провести нові конституційні реформи на сеймі, скликаному з нагоди коронації Станіслава. Насамперед, за рахунок введення нового податку з громадян та мита на товари, що проходили через кордони, вони планували запропонувати збільшення чисельності королівського війська. Також, Чарторийські прагнули відміни *liberum veto* (Мицик 2009) (право депутата сейму зупинити обговорення сеймом того чи іншого питання, а то й роботу сейму взагалі). Їхні дії, політика короля Станіслава-Августа та втручання Росії у внутрішні справи Речі Посполитої призвели до збройних виступів шляхти та проголошення 29 лютого 1768 року Барської конфедерації в костелі міста Бар на Поділлі (нині Вінницька область). Дії конфедератів, які охопили Подільське воєводство, невдовзі перекинулися на Брацлавське і Київське, де виникли свої конфедерації (підвладні генеральній Барській), кожна на чолі з маршалком. У деяких інших регіонах Речі Посполитої стали, також виникати конфедерації. Конфедерати звернулися до короля із закликом приєднатися до них для виконання свого «патріотичного» обов'язку. Після певних вагань, Станіслав Понятковський зреагував у відповідь наказом – вірному йому війську виступити проти конфедератів та зверненням до Катерини II – надати військову допомогу для боротьби з «бунтівниками». Росія ввела свої війська на Правобережжя. У першій половині червня російські і королівські війська узяли штурмом Бар. Конфедерати були змушені припинити боротьбу. Чимало їх врятувалось від загибелі або полону тим, що втекли за Дністер у турецькі володіння.

На той час, наполегливе втручання Росії у внутрішні справи Польщі, свідчило про зростання її могутності, що викликало занепокоєння в деяких європейських країнах, зокрема у Франції. Це призвело до того, що Франція діяла проти Росії в самій Польщі та інтригувала проти неї і в Порті, підбиваючи останню на війну з Росією, що змусило би її вести війну *«на два фронта»* (Баювъ 1909, с. 108).

Конфедерати, які втекли з Речі Посполитої до Порті, також, в свою чергу, переконували турецьке керівництво про те, що якщо тільки війська османів увійдуть у польські володіння, то вся Польща приєднається до них. Так *«Крѣпость Каменецъ-подольскій»* (Петровъ 1866, с. 56), в якій за словами графа Потоцького, було *«до 50,000 человекъ гарнизона, и запасено на 6 мѣсяцевъ провіанта»* (Петровъ 1866, с. 56) обіцяла негайно здатися туркам. Головному візиру як доказ, навіть показували оригінальні листи з Кам'янца, який, як запевняли його, був наповнений багатьма конфедератами. Листи з благаннями про допомогу Порті писали до Головного візира і конфедерати, які втекли з Бару. Візир не залишив без уваги їхні прохання, тим більше, що він сам почав підозрювати Росію *«въ недоброежелательствѣ къ Турціи»* (Петровъ 1866, с. 57).

Підбадьорені високим турецьким чиновником, конфедерати відправили *«4-го іюня 1768 г. Изъ Баллина, къ хотинскому пашѣ, предварительныя сношенія, на счетъ дальнѣйшихъ своихъ дѣйствій въ интересахъ Порты»* (Петровъ 1866, с. 57). В Балинському акті вони повідомляли його, що незабаром до Туреччини буде відправлений уповноважений посол від конфедератів, а також, обіцяли *«доставлять Портѣ всѣ письма князя Репнина, которыя они успѣють перехватить и вообще сообщать ей всѣ полезныя для нея свѣденія»* (Петровъ 1866, с. 57). Далі вони повідомляли про насильства, які чинили росіяни в Польщі, і як доказ, наводили випадок, коли у жінки Потоцького (одного з головних конфедератів) при спробі переправитись через Дністер було *«отобрано имущество Потоцко-го»* (Петровъ 1866, с. 58). Також, конфедерати повідомляли, що завдяки їм були звільнені такі міста, як *«Винница, Яновъ, Житомиръ и даже цѣлыя воеводства...»* (Петровъ 1866, с. 58), так, що туркам, за їхніми словами вже мало, що залишилось робити. Всіма силами, намагаючись підштовхнути Туреччину до війни з Росією, конфедерати у своєму посланні наголошували на порушення

останньою Карловицьких мирних угод відповідно до яких, Росія не повинна була наближатися до кордонів Порти «ближе 10 миль» (Петровъ 1866, с. 58). Вони акцентували увагу паші також на тому, що вона не тільки не виконувала на той час укладених угод, «но посылаетъ своихъ шпионовъ въ Хотинъ, Бендеры, и самый Константинополь, чтобы узнать секреты оттоманскаго правительства» (Петровъ 1866, с. 58), а ще Росія, не шкодуючи грошей, придбала собі багато «приверженцевъ въ Молдавіи и Валахіи» (Петровъ 1866, с. 58).

Всі ці повідомлення та пропозиції, отримані від конфедератів хотинський паша повинен був відправити на розгляд султану «и испроситъ на нихъ отвѣтъ» (Петровъ 1866, с. 58). Відповідь правителя була така: «Турція не намѣрена вмѣшиваться въ дѣла конфедератовъ, потому что всѣ ея дѣйствія клонятся къ охраненію собственной чести и спокойствія» (Петровъ 1866, с. 58).

Проти війни з Росією був міністр закордонних справ Порти «Рейсь-Ефенді» (Петровъ 1866, с. 55) (рис. 2). Саме його праця «Сокъ достопримѣчательнаго въ сущности, началъ и важнѣйшихъ событіяхъ войны, происходившей между Высокою Портою и Россіей отъ 1182 по 1190 годъ гиджры (1769-1776).» (Ресми-Ефенді 1854, с. 4) містить багато ілюстрацій до подій, що відбувалися на той час.

Отож, те що народи у всі віки і в усіх країнах світу безперервно вели війну між собою всім відомо, застерігав Ресмі-Ефенді. Але люди розумні і досвідчені, які вивчали історію, завжди знали також, що процвітання і міцність держав залежить від уміння в потрібний час жити з ворогом у мирі та дружніх відносинах. Ці люди знали, що війна сама по собі – справа погана, і, надаючи перевагу миру над війною, завжди забезпечували правителям, яким служили, і народу Божому, дорогоцінні спокій та безпеку. «То ли дѣло наши государственные мудрецы!» (Ресми-Ефенді 1854, с. 5), зауважує він, «Не даль имъ Аллахъ ни ума не опытности – чтение исторіи не ихъ занятіе, – и, не зная цѣны этому великому правилу, они, сердечные, добродушно увѣрены, будто первый и священнѣйший долгъ мусульманскаго народа – истребить невѣрныхъ на всей земной поверхности или, по-крайнѣй-мѣрѣ, пользоваться всякимъ случаемъ, чтобы свернуть шею врагу в научить его почтенію» (Ресми-Ефенді 1854, с. 5). Проти об'явлення війни був і «главный Муфтіи (духовное лицо)» (Петровъ 1866, с. 58) від якого головним чином воно і залежало, адже без його благословіння «самъ султанъ немогъ рѣшиться начать войну» (Петровъ 1866, с. 59). Ці обидва мужі наголошували на тому, що «пророкъ запретилъ мусульманамъ начинать войну иначе, какъ за пролитіе мусульманской крови» (Петровъ 1866, с. 59).

Така позиція турків геть не влаштувала ні конфедератів, ні Францію, яка, як зазначалося вище, була зацікавлена у розв'язанні війни між Портою та Росією. Тому, щоб схилити Порту розпочати новий військовий конфлікт, французи через своїх агентів переконували конфедератів запропонувати туркам «предъявить притязанія на Волинь и Подолію, которыя были ею уступлены Польшѣ по карловицкому трактату 1699 года.» (Петровъ 1866, с. 62). Конфедерати розуміючи, що без цієї жертви вони не втягнуть Порту у війну з Росією погодилися запропонувати Туреччині, що ««въ случаѣ благоприятнаго исхода войны, Польша вступаетъ въ свои старинныя владѣнія, а остальное пренадлежитъ Турціи» (т. е. Подолія и Волинь)» (Петровъ 1866, с. 62). Те, що поляки будуть на стороні турків, і те, що Франція буде сприяти діям Порти та переконання підкуплених міністрів, повністю змінили думку султана. Дійшло навіть до того, що передбачаючи всі труднощі війни, «онъ произнесъ проклятіе противъ всѣхъ кто будетъ противиться ея обьявленію» (Петровъ 1866, с. 63). Та не всі вірили в успіх майбутньої кампанії і підтримували султана, були й такі, які застерігали його від оманливих навіювань конфедератів і версальського палацу, наводячи йому переконливі докази. Так «Тогдашній верховный визирь, Мухсинъ-заде-Мухаммедъ-Паша» (Ресми-Ефенді 1854, с. 10), який був досвідченою і практичною людиною (він служив при батькові своєму Абдаллах-Паші, що був у поході 1150 (1737) року секретарем під Бендерами), добре розумів як управляти військом та його забезпеченням. Мухамед-Паша тридцять років поспіль спостерігав і розвідував, знав усі способи та правила «Москвитянина употребляютъ въ дѣло вооруженную силу» (Ресми-Ефенді 1854, с. 10) і, звісно, не схвалював рішення султана, тому надумав чинити опір. За це «в мѣсяцъ ребіъ-первомъ 1182 (въ іюль 1768) года, его и удалили отъ должности, и печать государства была отдана айдынскому мухасью, Силихдару-Гамзе-Паши» (Ресми-Ефенді 1854, с. 10), який таким чином нарешті досяг мети своїх надій та бажань.

Проти війни був і муфтії. Та султан нікого не слухав. Тим більше, що інтриги Франції дійшли до того, що «12 янычаръ изъ Хотина и столько же изъ Бендеръ» (Петровъ 1866, с. 64), з декількома татарами, що були підкуплені французьким двором, «отправились в Царьградъ, и соединясь съ тамошними янычарами, начали возмущеніе.» (Петровъ 1866, с. 64). Настрої в більшості османського суспільства

були на користь об'явлення війни, «*умы воспламенялись, все кричали: «Москвитянинъ, вступленіємъ своимъ въ Польшу, нарушаетъ трактатъ съ нами! Надо восстать на него!»*» (Ресми-Ефенді 1854, с. 9).

Зі свого боку, вирішивши польське питання, Росія взялася за турецьке. Після того, що було зроблено Петром та Анною найперше, що хотіла Катерина II – це «*завоевание Крыма и утверждение на стъверныхъ берегахъ Чернаго моря*» (Баіовъ 1909, с. 108), що було важливим етапом на шляху «*обращенія Чернаго моря въ русское море*» (Баіовъ 1909, с. 108). Як бачимо, цілі росіян залишалися незмінними і війна з Османською імперією була неминуча.

Отож, з обох сторін назривав конфлікт, залишалось лиш чекати приводу для його розв'язання. І така подія сталася в Балті (місто в Одеській обл.). Загін гайдамаків, переслідуючи партію конфедератів, підійшов до цього населеного пункту, яке знаходилося навпроти татарського містечка Галти, що було розташоване на березі річки Кодими, притоки Південного Бугу. Поштовою для гайдамацького виступу на той час, послужило саме введення в Польщу російських військ для підтримки, вигідної для Росії кандидатури на польський королівський престол Августа III Саксонського (Смолий 2004). Народні маси, у свідомості яких ще жили традиції козацької волі, не бажали підставляти шию під ярмо нової панщини, а до панів залічували не тільки магнатів та орендарів (у факторіях) євреїв, а й уніатське духовенство. Досить вагомою (особливо на першому етапі) виявилася участь у гайдамацькому русі, крім козаків, незаможних селян-втікачів, найманих робітників з гуралень, млинів, фільварків, міщан, дрібної шляхти й нижчого духовенства – найширших верств населення, що надавало рухові розбійницького забарвлення.

Отож, один з таких гайдамацьких загонів, «*подъ начальствомъ сотника Шилы*» (Петровъ 1866, с. 67), увійшовши до Балти (яка славилась своїм багатством завдяки розвинутій торгівлі) в якій проживали євреї, греки, вірмени, турки і татари – першим ділом «*покончил с евреями*» (Петровъ 1866, с. 68). Після того, як через декілька днів Шило зі своїм загonom залишив місто, турки, що жили на протилежному березі в Галті, разом з євреями які втікли туди під час нападу гайдамаків, перейшли з татарського боку на польський та почали вбивати і грабувати православних, а містечко спалили. Дізнавшись про ці події, Шило повернувся в Балту, вигнав звідти турків та переслідуючи їх перейшов річку Кодиму, увірвався до Галти і «*предаль ея разоренію*» (Петровъ 1866, с. 68). Але тільки но Шило вдруге залишив Балту, як турки та євреї знову напали на містечко, грабуючи церкви та вбиваючи православних. Так, на кордоні з Туретчиною сталися сутички між татарами та гайдамаками, під час яких була пролита «*мусульманская кровь*» (Баіовъ 1909, с. 109). Як стверджувало османське керівництво, при цьому містечко Балта було випалене вщент, а гайдамаки вбили «*1,000 челов. не щадя ни возраста, ни пола*» (Петровъ 1866, с. 68). Конфедерати в свою чергу, також не залишилися осторонь, і після свого вторгнення до міста залишили ще більш помітні сліди. Після того, що сталося, православні, що проживали там, звернулися за допомогою до росіян.

Іншим разом ці події залишилися б без уваги, адже запорожці час від часу здійснювали набіги на турецькі кордони, а татари на польські, але не цього. До того ж, у справу втрутилася Росія, так один із її загонів, під керівництвом «*полковника Вейсмана*» (Петровъ 1866, с. 69), переслідуючи винуватців розорення Балти, навіть порушив кордони Молдавії, а інший, в місті Сороках заарештував одного капітана «*родомъ валаха*» (Петровъ 1866, с. 69), що знаходився у цьому прикордонному пункті.

Хоч росіяни і намагалися налагодити зіпсовані стосунки з турками та на вимогу Порти, навіть покарали винуватців. Одних, ніби «*въ самой Балтѣ, при многочисленныхъ свидѣтеляхъ*» (Петровъ 1866, с. 69), а іншу групу в'язнів, відповідно до донесень Київського генерал-губернатора в Петербург, було відправлено на страту до Васильківського форпосту, де був головний проїзд до Бендер, Молдавії, Валахії та Константинополя, «*Ибо при сихъ местахъ Турецкіе подданные купно с Поляками всему происхождению самовидцами быть могут*» (Круглова 2016, с. 5). На виконання цього жорстокого вироку суду, який поспіхом відбувся в Києві лише над запорожцями, було запрошено воєводу Балти, каймакана (намісника) Голти та інших турецьких підданих, щоб «*быть тому позорищу очевиднымъ свидетелемъ*» (Андріевскій, 1892, с. 79). На відміну від українських козаків, польських підданих, яких спіймали в гайдамацьких загонах у Польщі в кількості 130 осіб, відправили до князя Прозоровського та генерала Браницького з поясненнями, що ці бунтівники повинні бути передані «*собственному ихъ отечества суду*» (Андріевскій, 1892, с. 77-78) про, що дізнаємось з іншої реляції Київського генерал-губернатора від 25 вересня 1768 року.

Та все це не допомогло, і саме події в Балті, підігріті інтригами французького двору, послужили до розриву між Портою та Росією. 6 жовтня 1768 року російський посол в Порті «*Обръсковъ,*

сь більшою церемонією» (Петровъ 1866, с. 70) був прийнятий візиром Гамзи-Пашою. Після короткої розмови в присутності всіх міністрів, візир нагадав послу, що Росія зобов'язувалась перед Портою, залишити в Польщі, при чому на дуже короткий час «*болъе 7,000 челоѵ. безъ артиллеріи? Однако теперь тамъ вы имъете болъе 30,000*» (Петровъ 1866, с. 71) зауважив він, та запитав у Обрескова чи це так. Після того, як посол підтвердив, що в Польщі дійсно на той час знаходилося – «*Около 25,000.*» (Петровъ 1866, с. 71) російських солдат, візир звинуватив Росію в тому, що її війська «*къ стыду челоѵчества овладъли страною*» (Петровъ 1866, с. 71) яка їй не належить і, що це є зрада. В підтвердження своїх слів османський чиновник зауважив: «*И развѣ мы не видали вашихъ пушекъ на нашихъ границахъ, разрушившихъ одинъ изъ дворцовъ крымскаго хана? (Балту)*» (Петровъ 1866, с. 71). Неслухаючи виправдань дій Росії, візир запитав посла: «*когда ваши войска очистятъ Польшу?*» (Петровъ 1866, с. 71) на, що той відповів – «*Когда окончатся смятенія.*» (Петровъ 1866, с. 71). Після цієї відповіді Гамзи-Паша наголосив на тому, що це його не влаштовує і почав вимагати від Обрескова негайних зобов'язань від Росії та гарантій від її союзників, щодо виводу російських військ з території Польщі. У відповідь посол зазначив, що все, що він може зробити – це «*пригласитъ г.г. министровъ, сдѣлатъ поручительство*» (Петровъ 1866, с. 71), про те, що війська росіян вийдуть з Польщі після того, як закінчать свою справу та зауважив, що більше він нічого обіцяти не може. Тоді візир промовив: «*А, хорошо! и такъ я вамъ объявляю, что высочайшій, могущественнѣйшій, страшнѣйшій и непобѣдимый императоръ мой, котораго Богъ да продлитъ на вѣки славу и могущество, объявляетъ вамъ войну.*» (Петровъ 1866, с. 71-72). Відтак з Обрескова була знята почесна варта і він зі свитою був відправлений у фортецю «*Едикуль (семи башенный замокъ)*» (Петровъ 1866, с. 72). Після арешту російського посла Порта остаточно вирішила об'явити війну Росії.

Головна армія Верховного візира, чисельністю біля «*400,000 челоѵтъкъ*» (Баіовъ 1909, с. 109), навесні 1769 року була зосереджена в Андріаполі (м. Едірне, Туреччина). Після святкування там «*байрамъ и курбанъ-байрамъ*» (Ресми-Эфенді 1854, с. 20), військо мало «*двинуться къ Днестру, направляясь къ Хотину*» (Баіовъ 1909, с. 109).

ЛІТЕРАТУРА

- Андрієвській, А. А. 1892. *Реляції Кієвського генераль-губернатора за 1768 и 1769 гг.* Кієв: Типографія Імператорскаго Университета св. Владимира.
- Баіовъ, А. 1909. *Курсъ исторіи Русскаго Военнаго Искусства.* Выпуск V. Эпоха Императрицы Екатерины II-й. С.-Петербургъ: Типографія ГР. Скачкова съ С-ми Итальянская, 16.
- Добржанський, О. В., Макар, Ю. І., Масан, О. М. 2002. *Хотинщина. Историчний нарис.* Чернівці: Молодий буковинець.
- Егунов, А. Н. (ред.). 1868. *Сборникъ историко-статистическихъ свѣденій о Бессарабской области.* Записки Бессарабского статистического комитета. Томъ третій. Кишиневъ: печат. въ тип. обл. правленія, с. 288-290.
- Круглова, Л. 2016. Писемні джерела з політичної історії України другої половини XVIII ст. в археографічних публікаціях Олексія Андрієвського. *Етнічна історія народів Європи*, 49, с. 62-70.
- Мицик, Ю. А. 2009. «*ЛИБЕРУМ ВЕТО*». Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: «Наукова думка» Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Liberum_veto [Дата звернення: 27 вересня 2024].
- Петровъ, А. 1866. *Война Россіи с Турціей и польскими кофедератами съ 1769-1774 годъ.* Томъ I. Санктпетербургъ: Въ типографіи Эдуарда Веймара.
- Позняков, Д. В. 2023. *Мечеті османського Хотина.* Матеріали XIX науково-практичної конференції (м. Хотин 27 жовтня 2023 р.). Режим доступу <https://khotynska-fortecya.cv.ua/46-0/> [Дата звернення: 10 жовтня 2024].
- Ресми-Эфенді. 1854. *Сокъ достопремъчательнаго въ суцности, началъ и важнѣйшихъ событійхъ войны, происходившей между Высокою Портою и Россіей отъ 1182 по 1190 годъ гиджры (1769-1776).* Переводъ съ Турецкаго. Рассказ Ресми-Эфендия, оттоманского министра иностранных дел, о семилетней борьбе Турции с Россией (1769-1776). Библиотека для чтенія, журнал словесности, наукъ, новостей и модъ. Томъ 124. Санктпетербургъ: въ типографіи штаба отдельн. корпуса внутрен. стражи. Режим доступу <https://books.google.com.ua/books?id=jzMWAAAAYAAJ&dq=edition>

s:LCCN47043668&lr=&as_brr=1&pg=PP9&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [Дата звернення: 12 серпня 2024].

Смолій, В.А. 2004. *Гайдамацький рух*. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: «Наукова думка» іл.. URL: Режим доступу http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Gajdamackij_ruh [Дата звернення: 25 липня 2024].

Степанков. В. С. 2003. *Белградський мирний договір 1739*. Енциклопедія історії України. Т. 1. Київ: Наукова думка, с. 248-249.

Туранці, Ферхад. 2004. *Османські архівні документи про відбудову Хотина (XVIII ст.)*. Матеріали міжнародної наукової конференції. Чернівці: «Прут».

Viktor Sandulyak,
head of the research department
State historical and architectural reserve
«Khotyn Fortress»

KHOTYN FORTRESS ON THE EVE OF THE NEXT MILITARY CONFLICT BETWEEN THE OTTOMAN AND RUSSIAN EMPIRES IN THE SECOND HALF OF THE EIGHTEENTH CENTURY

The article examines the Khotyn Fortress as the main defensive object of the Ottoman Empire on the border with the Polish-Lithuanian Commonwealth on the eve of the next Russian-Turkish war of 1768-1774.

After Stanisław Poniatkowski ascended the Polish throne with the help of the Russian empress Catherine II and a contingent of Russian troops was introduced into Poland, a new military conflict began to brew between the Ottoman and Russian empires.

The policy of King Stanisław August and Russia's interference in the internal affairs of the Polish-Lithuanian Commonwealth led to armed demonstrations by the nobility and the proclamation of the Bar Confederation on February 29, 1768.

Russia's persistent interference in Poland's internal affairs testified to the growth of its power, which caused concern in some European countries, in particular in France. This resulted in France acting against Russia in Poland itself and intrigued against her in the Porte, inciting the latter to go to war with Russia, which would force her to wage a war on two fronts.

Khotyn Pasha, at that time, was the mediator between the Polish confederates and the Sultan of the High Porte.

Key words: war, Khotyn fortress, Pasha, confederates, haidamaks, Commonwealth of Nations, High Port, Russia.

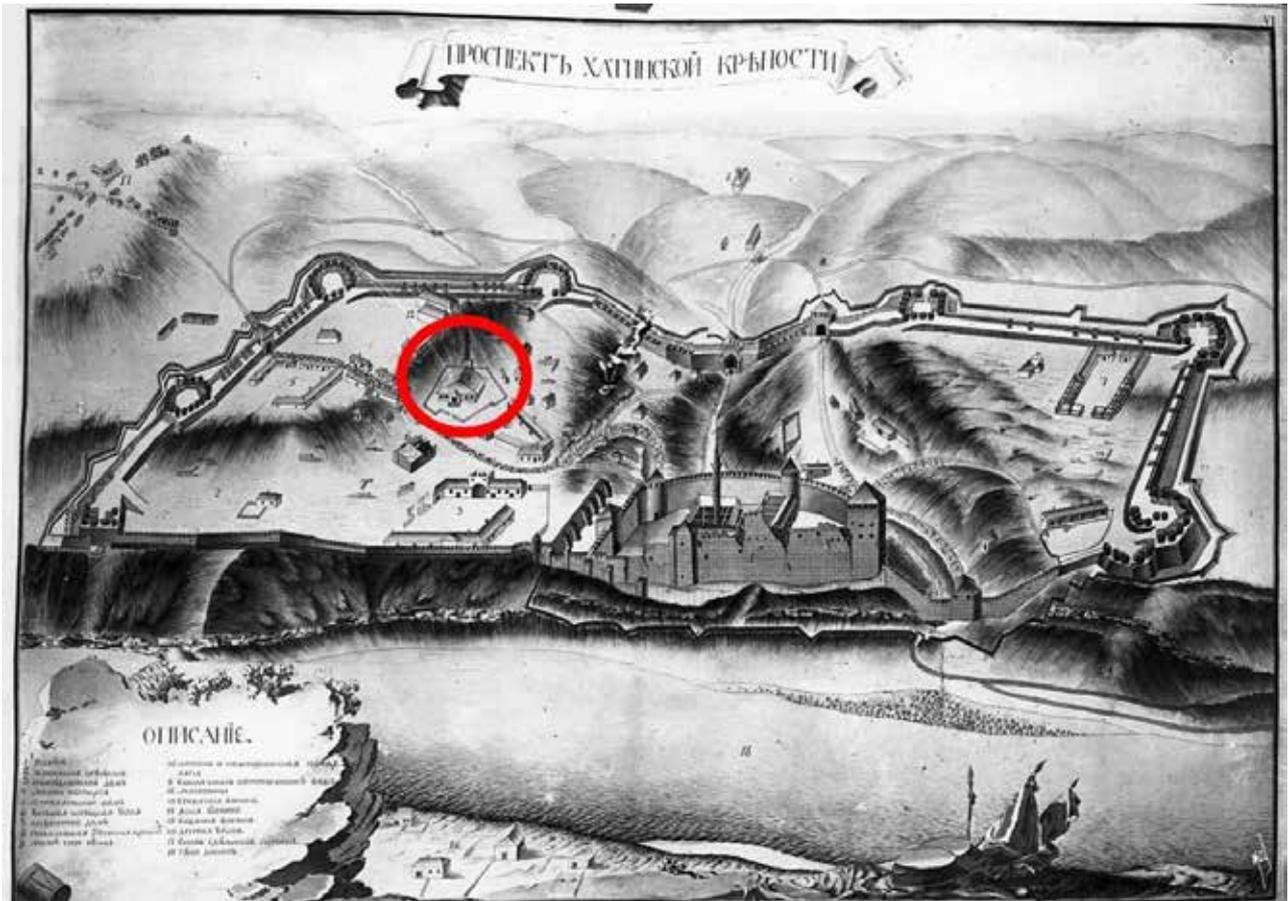

Рис. 1. Мечеть валіде-султан на рукописному російському плані «Проспектъ Хатинской крѣпости» (після 1769 року, невідомий автор)

Рис. 2. Ахмед Ресмі-Ефенді (1700-1783), гравюра (між, десь 1767 і 1783 роками, невідомий автор)